

Qazim Lleshi*

TOKOVI URBANIZACIJE U USLOVIMA NERAZVIJENOSTI

Urbana evolucija kod nerazvijenih zemalja pokazuje danas tendenciju mnogo bržeg i dinamičnijeg razvoja negoli u razvijenim. Za ilustraciju ove pojave dovoljan je niže izloženi tabelarni pregled koga daje Kingsley Davies:

PROCENTUALNI PORAST SVJETSKE URBANE POPULACIJE 1950-70:¹

U periodu:	1950-70.	1960-70.	(Saldo ±)
I. Razvijene zemlje			
1. Gradovi sa 3 i više miliona st.	23.4	21.2	—2.2
2. Drugi gradovi	25.2	26.9	+1.7
II. Slabije razvijene zemlje			
1. Gradovi sa 3 i više miliona st.	55.5	41.1	+2.9
2. Drugi gradovi	38.2	51.3	—4.2

Iz prednje tabele se jasno uočava da je urbanizacija i daljnji nezadrživi porast veoma velikih i kapitalnih gradova danas pre svega karakteristična pojava manje razvijenog dela sveta. I ako su odnosi rasta u devet zapadno-evropskih zemalja tokom njihovog najbržeg perioda industrijskog i urbanog razvoja nešto diferentni, prosečni godišnji porast urbane populacije bio im je 2.1% dok je sadašnji u slabije razvijenim zemljama sveta dvostruko veći i iznosi 4.3%. Još je 1964 L. Reissman² ukazao u jednoj svojoj analizi urbanog procesa da **industrializacija nije jedini ključ urbanog razvoja, i to je upravo relevantno mnogo više za manje razvijeni svet**. U većini slučajeva, najaktivniji proces predstavlja mobilnost seoskog društva ka gradovima u smislu geografskog prestrujavanja bez adekvatne socijalne mobilnosti.

Gradovi u nerazvijenim sredinama vrše pre svega snažno psihološko privlačenje, uslovljavajući na taj način masovno kretanje agrarnog stanovništva prema njima. U pojedinim delovima sveta (Latinska Amerika pre svega, zatim pojedine afro-azijske zemlje, politička nestabilnost i održavanje visoke stope prirodnog porasta njihovog stanovništva takodje utiču na ovo kretanje, dok nemogućnost promena životnih uslova u sredini imigracije, održava jednako visoku stopu i u samim gradovima. To potvrđuju pretpostavke mnogih autora da je **»grad podstre-**

* Dr., Izredni prof., Geografski institut, PMF, 38000 Priština, glej izveštak na koncu zbornika.

¹ K. Davies (1972); World urbanisation 1950-70, Volume I (Berkeley)

² L. Reissman (1964); The urban process (New York)

kač promena».³ Krajni rezultat urbanizacije bez odgovarajuće industrijalizacije jeste nemogućnost absorbovanja pridošlog agrarnog stanovništva i pored simptomatičnosti nešto bržeg porasta tercijarnog sektora, a posledice su niska stopa zaposlenosti, poluzaposlenost i sl. Ovaj proces uslavljaja pojavu periurbanih stračara, u literaturi različito označenih prema pojedinim odnosnim zemljama, kao i ekstremnu bedu i siromaštvo u samim centralnim delovima pojedinih velegradova.⁴

Izgleda da je danas pravilo da su višom stopom urbanizacije upravo zahvaćeni društveno-ekonomsko slabije razvijeni delovi sveta, što ukazuje na nesklad između favoriziranih industrijsko-urbanih područja s jedne i znatno zapostavljane agrarno-ruralnih sredina u istim.

Od 20 zemalja sveta sa ispod 1.000 dolara prihoda godišnje po stanovniku, svega 6 ima nivo urbanizacije stanovništva ispod 20%; jedna (Pakistan) ima 1/4 urbanog stanovništva, dok druge iznad 30%, do iznad 2/3 (Taivan, Kolumbija, Kuba i Čile). U drugoj skupini zemalja (između 1.000 i 2.000 dolara po stanovniku) — njih 7, izuzev Portugala sa 1/3, te Irana, Romunije i Jugoslavije sa oko 44 — 47 % urbanog stanovništva, (Brazil) ima 60 % a 65 % urbanog stanovništva Irak i Meksiko. U trećoj skupini zemalja (između 2.000 i 3.000) svih 7 zemalja imaju preko 1/2 svog urbanog stanovništva, od kojih Venezuela čak 3/4.

Jaz između zarada na selu i u gradu postoji čak i u pojedinim evropskim zemljama, kao u Poljskoj i SSSR-u. Naime poljski ekonomisti su izračunali da je ta razlika porasla sa 16 % u 1973. g. na 19 % u 1976. g. To je blizu kritične tačke 20 %, do koje je rad na selu još atraktivan. Isto tako, u SSSR-u je izračunato da prosečna mesečna zarada industrijskog radnika iznosi 170 rublja, dok poljoprivrednog proizvođača svega 135 rublja.

Primjeri urbanog razvoja tzv. »trećeg sveta« najbolje ilustriraju ovu, može se reći najmarkantniju pojavu poslednje trećine našeg stoljeća. Jer, u vremenu kad u razvijenom svetu prestaje atrakcija za življenje u velegradovima, pogotovu u kapitalnim centrima, pa metropole kao što su London, Kopenhagen, Rotterdam, Hamburg i dr. beleže stagnaciju ili čak pad svoga stanovništva, latinsko-američki gradovi, kao što su Rio, Meksiko-City, Lima, Sao Palo, Buenos Aires i dr. naglo raste, pretvaraju u megalopolise od preko 10 milijuna stanovnika.

Posmatran u okviru evropskog kontinenta, proces urbanizacije je skoro identičan; naime brže i dinamičnije se urbaniziraju upravo njeni ekonomski i društveno slabije razvijeni delovi, kao što su Južna i Istočna Evropa.

U navedena dva regiona Evrope beležen je najbrži tempo urbanizacije među pet regiona ovog kontinenta. To je postignuto čak u uslovima administrativnog rešavanja i ograničenja koje u većini istočnoevropskih zemalja sprečava samovoljno i stihijsko preseljavanje agrarnog stanovništva iz ruralnih u urbane sredine. U SSSR-u i drugim socijalističkim zemljama Istočne Evrope učešće urbanog u celokupnom stanovništvu je više nego udvostručeno tokom posleratnog perioda, u SSSR-u od 33 % u 1940. na 61 % u 1976., u Poljskoj je poraslo od 27.4 u 1931 na 54.2 u 1974., u Jugoslaviji od 16.6 % u 1921. g.⁵ na oko 40 % danas.

Zajedno sa Rumunijom i Jugoslavijom, Bugarska je u posleratnom periodu beležila proporcionalno najvišu stopu porasta svoje urbane populacije, i ako je, počela sa najnižom stopom nakon poslednjeg rata. U 1946. je samo 25 % od ukupnog stanovništva živelo u gradovima, u 1956 33,6 %, u 1969 50,6 %, a u 1973. godini 56,8 %. Kretanje stanovništva iz ruralnih u urbane sredine u Bugarskoj bele-

³ T. G. McGee (1971), The urbanisation proces in the Third World (N. Y.)

⁴ D. J. Dwyer (1975), People and housing in Third World cites (London)

⁵ St. Žuljić, Pojava metropolitanskih regija i njihovo značenje za dalju urbanizaciju Jugoslavije, Geographica Slovenica 1, 1970, s. 29.

ži najvišu godišnju stopu među istočno-evropskim zemljama u posleratnom periodu i iznosi 125 % između 1951 i 1960.⁴ U Albaniji je u posleratnom periodu stvoreno 52 novih urbanih žarišta, dok je procenat urbanog stanovništva porastao od 15 % u 1938, na 35 %. Jedino za dve zemlje istočne Evrope koje su se karakterizirale višim stupnjem društveno-ekonomskog razvoja (Čehoslovačka i Mađarska) stopa urbanizacije je bila sporija nego u drugim socijalističkim zemljama. To potkrepljuje našu pretpostavku o dinamičnijem urbanom progresu ekonomskih slabije razvijenih od razvijenih zemalja.

Izvesna posleratna kretanja stanovništva u pravcu selo-grad u Jugoslaviji pokazuje slične tendencije sa opštim-svetskim fenomenom urbanizacije koga karakteriše brži rast urbanog stanovništva u društveno-ekonomski slabije razvijenim područjima. Bržim tempom i većom stopom urbanizacije zahvaćeni su upravo južni i tradicionalno manje razvijeni krajevi kao što su SR Makedonija, SAP Kosovo i SR BiH, dok su se najslabije urbanizirale najrazvijenije republike i pokrajine kao, što su SR Slovenija, SR Hrvatska i SAP Vojvodina.

U posleratnom periodu glavni gradovi nerazvijenih republika i Kosova su porasli znatno brže nego razvijeni. Tako je u periodu od 1948. do 1971., Titograd za 5.5 puta, Skoplje i Priština 3.5, dok Sarajevo 2.5 puta. Glavni gradovi razvijenih republika su u međuvremenu porasli, i to za 2 puta Beograd i Novi Sad, ispod dva puta Ljubljana, dok je Zagreb porastao za svega 60 % (1971) u odnosu na prvi popis — 1948. g.

Zaključak

Iz gore navedene analize se mogu izvesti sledeći zaključci:

1. Urbanizacija je svetski i opšti fenomen koji je jednako zahvatio sve stanovništvo sveta.

2. Paradoksalno je u novije vreme snažnije i masovnije zahvatio stanovništvo sa najnižim dohotkom »per capita«, a kao posledica nerešenih produkcionih odnosa u agrarnim sredinama i krajne eksploatacije polu-feudalaca i moderne buržuazije (tipičan primer kontinenata južne polute: Latinska Amerika, Afrika i Azija).

3. Nejednaki nivo života u ruralnim i urbanim sredinama, odnosno poznate činjenice, da bolje i bezbednije živi industrijski radnik u gradu negoli individualni poljoprivredni proizvođač na selu.

4. Kako najbolja preventiva za zaustavljanje nekontrolisanog i ekonomski i socijalno neopravdanog stihiskog prelaska iz ruralnih u urbane sredine je dalji opšti i harmoničniji privredni i društveni razvoj i tretman krajeva, te stvaranja uslova i socijalističkog principa umanjenja, odnosno zbrisanja razlika na relaciji selo-grad.

5. Bolji tretman i realnije vrednovanje rada agrarnog proizvođača uz realne i tržišno regulisane cene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda sa istim u industrijsko-urbanim sredinama.

6. Plansko stvaranje i podsticanje razvoja manjih i srednjih centara te stvaranje novih centara u izrazito ruralnim sredinama.

7. Izgradnja mreže komunikacija i drugih infrastrukturnih objekata (vodova, elektrike, kanalizacije).

⁴ Demographic Development in Eastern Europe (Edited by L.A.K.), 1977

LA DYNAMIQUE D'URBANISATION EN CONDITIONS DES SOUS-DÉVELOPPÉ

En dernier tiers du notre siècle on aperçu, dans le cas des pays sous-développé de tous le monde entier un progres plus rapide par rapport de ceux plus avancé. Ainci, p.e., le taux annuelle d'augmentation du population urbaine en pays sous-développé est actuelement deux fois plus rapide (4.3 p.c.) de l'augmentation correspondente des pays avance pendant le siècle dernier (2.1 p.c.).

Cette les cas des pays-arrière du Amérique Latin, Afrique ed Asie — on appeler en général »LE TROISIEME MONDE«.

On a tiré en ce cas une correspondance nette entre la revenue bas du population en pays adéquate »per capita« et le taux d'urbanisation relativement haute (Voir le table si-decus).

De la 20 pay avec le revenue au-dessous de 1.000 dollars par année, seulement 6 ont le taux d'urbanisation de sa population tout etrière au-dessous de 20 per cent (L'Inde, L'Indochine, Kenya, La Chine, La Rodesie et La Nigeri); un — Le Pakistan 25 p.c., tandis que tout le 13 ont ca population urbain en decus 30 % jusqu'au 2/3 de ca population urbaine en total du population des pays corespondante. Le duxième groupe des pays avec le revenue annuelle de 1.000 à 2.000 dollars — les totales 7 — en exludent le Portigal avec une tiere du population urbaine, tout les autres ont plus de 45 per cent desa population urbain (Iran, Roumanie, Yougoslavie) jusqu'au deux tiers (Brasil, Iraque et Mexico).

La même dynamique on a trouvé également en cas des capitales des republiques sous-développé (La Macedonie, La Bosnia, le Monte Negro et région autonome du Cossova). Leurs capitales ont augmente le plus vite que ceux des républiques avancé (La Croitie, Slovenie et la Serbie), si-dessous: Titograd a augmente sa population (de 1948 a 1971) pour 5.5 fois; Scopie et Prishtina pour 3.5 fois en entretempes corespondante; Saraievo pour 2.5 fois, tandis que le Belgrade, Novi Sad et Loublana seulement pour deux fois. Le derniere selon l'augmentation de sa population est Zagreb avec seulement 60 p.c. d'augmentation de sa population totale depuis la seconde guerre mondiale.